

Az alábbi írás „túlságosan tudományos” jellege is kérdésessé tehetné közlését lapunkban, s a szerkesztőség sem ért feltétel nélkül egyet minden állításával – mégis úgy véljük, olyan távlatokat nyit a gondolkodó keresztény számára, hogy megéri alapos elolvasásának fáradságát.

Ki volt a Názáreti Jézus?

A Beszédforrás (Q) jelentősége a krisztológiai hitvallás szempontjából

„...amit mindenütt, amit mindig, amit mindenki hitt – ...igazi és tulajdonképpeni értelemben az nevezhető katolikusnak.” Ha a „katolikus” szónak ezt a Lerini Szt. Vincétől származó, 5. századi meghatározását szó szerint vesszük, akkor a történelemben valamelyest jártas ember számára koholmánynak bizonyul mindaz, amit az egyházi tanítóhivatal ma a hit kötelező tartalmaként a katolikusok elé tár, de az is, amit a keresztények az ún. Apostoli hitvallásban megvallanak. Ahhoz, hogy ennek a meghatározásnak eleget lehessen tenni, olyan „igazságminisztériumra” lenne szükség – akárcsak George Orwell 1984 c. regényében –, amely a múlt adatait naponta újból hozzáigazítja „az uralkodók igazságaihoz”.

A keresztény hit történetét *nem* az effajta egyöntetűség határozza meg. Ez már a kereszténység kezdeti idejére is érvényes. Megalapozza-e az újszövetségi kánon az egyház egységét? c., 1951-ben írt, nagy figyelmet keltett tanulmányában Ernst Käsemann világossá tette, hogy a keresztény tanfejlődés kezdetén nem az egység áll, hanem a sokféleség. E megállapításával Käsemann csupán levonta a következtetést a 19–20. század dogmatörténeti kutatásaiból.

Ha egyáltalán meghatározható a fejlődés fogódzópontja, akkor az annak a Názáreti Jézusnak az alakja, akinek történeti körvonalai persze már az Újszövetségben is csak a különböző keresztény közösségek Jézus-értelmezéseinek töréseiben – mint távoli tükrökben – válnak láthatókká. Nem szándékom ezt a fejlődést általánosságban leértékelni, hiszen csak az állandó átalakítás folyamatában volt lehetséges, hogy a különféle kulturális összefüggésekben, mindig új történelmi kihívások között közvetíteni tudják az emberek számára a Názáreti Jézus karizmatikus kezdeményezését. Hogy ez a folyamat nem volt kockázatmentes, és hogy ma sem az, mutatja a története. A nagyegyház tanfejlődésében ez a folyamat – nem utolsósorban bizonyos antik filozófiák befolyására – olyan, egyoldalúan metafizikai jellegű krisztológiához vezetett, amely szem elől tévesztette a történeti Jézust és az ő Isten országáról szóló üzenetét. *Jézus* üzenetéből *Jézusról* szóló üzenet lett, végül pedig a „Krisztus-dogma”.

Amikor visszatekintek Jézus fogadtatásának őskeresztény szakaszára, kettős szándék vezet. Az újszövetségi Jézus-értelmezések sokféleségének felmutatásával a későbbi tanfejlődésben uralkodóvá vált értelmezési modell történeti feltételekhez kötöttségét, és ezzel „viszonylagosságát” is szeretném megmutatni. A második részben a Palesztinán kívüli közösségekben lejátszódott fejlődéssel szembeállítva azt szeretném bemutatni – messzemenően afféle alternatív modellként –, milyen volt Jézus fogadtatása az ún. Beszédforrásban (nemzetközi jelzése: Q), amely utat nyit számunkra a galileai Jézus-mozgalom történetéhez és teológiájához.

A Jézus-értelmezés fejlődése a Palesztinán kívüli őskeresztény közösségekben

A Lukács által írt Apostolok cselekedeti szerint a későbbi, zsidókból és pogányokból álló egyház származási helye a jeruzsálemi ősgyülekezet. Hamarosan Jézus halála után Jeruzsálemben gyűlt össze Jézus-követők egy köre, hogy Izrael központjában várakozzék hamaros eljövételére, amelyet egyúttal a küszöbön álló végidő kezdetének tartottak. A Pál által még arámul megőrzött fohász – MARANATHA = „Jöjj el, Urunk!” (1Kor 16,22) – ennek a reménynek a kifejeződése. Jézus visszatérésének ez a látomásos élmények – az ún. hűsvéti megjelenések – által kiváltott várása kapcsolja össze az őskeresztény igehirdetés különféle kifejeződéseit, és adja meg a mozgalom dinamikáját. Ezt a várakozást tekinthetjük az őskereszténység első és egyetlen dogmájának.

Lehetséges, hogy már Jeruzsálemben kialakult az a Jézus-értelmezés, amely aztán az antiókhiai közösségek számára válik központi jelentőségűvé. Ugyanis a diaszpórából származó, jeruzsálemi Jézus-követő zsidók vitték el a jézusi üzenetet Palesztina határain túlra, (a szíriai) Antiókhiaiba. Itt, a római Birodalom egyik legjelentősebb metropoliszában zsidókból és pogányokból álló, vegyes egyházközösség jött létre. A hagyománynak ez a területe mindenekelőtt Pál leveleiből tárul fel előttünk. Ő 48-ig működött itt, és innen indult el missziós útjaira az Égei-tenger városaiba. A Jézus-követőket itt nevezték először *krisztianoi*-nak, azaz „Krisztus embereinek”.

Az ő igehirdetésükben központi jelentőségű volt, hogy Jézus az Izraelnek megígért Messiás, görögül *Khrisztosz*, latinosan Krisztus, aki feltámadásának erejében (hatalommal) Isten Fiává iktatott be (Róm 1,3–4). Jézusnak a keresztelen elszenvedett, mind a zsidók, mind a pogányok számára botrányos bűnözői halálát „üdvösséget hozó” halállá értelmezik át, és a zsidóknak a messiási uralkodóra irányuló várakozásával kapcsolják össze. Szerintük Jézus helyettesítő módon halt meg, hogy kiengesztelje az emberek bűneit (1Kor 15,3). Jézus halálának ez az értelmezése Pál révén mindenekelőtt a nyugati teológiát fogja tartósan meghatározni – Canterbury Anzelm szerencsétlen, végzetes elégtétel-elméletétől egészen addig, hogy Luther Márton újra felfedezi az őt felszabadító, „egyedül a hit üdvözít” tételt.

Amint Pál levelei tanúsítják, már a hagyománynak ezen a területén is a Krisztus-hit további mutációja jön létre, s válik döntővé Jézusnak a hellenista világbeli fogadtatása szempontjából. Jézust, a Messiássá előlépett galileai vándorprédikátort isteni lénynek tekintik (Fil 2,6). Eszerint Isten azért küldte őt a világba a maga préegzisztens (= földi létét megelőzően is létezett/létező) Fiaként, hogy megszabadítsa az embereket abból a rabszolgaságból, amelyben a bűn és a halál kozmikus hatalmai tartják őket (Róm 8,3; Gal 4,4–5). A mintegy 50 évvel később, tehát 100 körül készült János-evangéliumban Jézus préegzisztenciájá-

nak gondolata válik az alapjává annak a megtestesülés-teológiának, amely János egész Jézus-ábrázolását áthatja. Ennek értelmében az isteni LOGOSZ testesült meg az ember Jézusban. Az Atya Fiaként és Kinyilatkoztatójaként egyedül ő közvetíti – már most – az igazi életet a keresztségben újjászületett emberek számára. Jézus istenítésével állítják át a váltókat az eredetileg zsidó Jézus-értelmezés hellenizálása felé. Ez a vonal vezet aztán mind a Megváltó gnosztikus mítoszához, mind ahhoz a dogmához, amelynek értelmében Jézus a második személy az Istenségben.

Az első három evangélium Jézus-képe

Az első három evangéliumban, amelyek már 70 és 90 között létrejöttek, ismét az őskeresztény Jézus-értelmezés sajátos szálával találkozunk. A Pál és János számára központi jelentőségű préegzisztencia-gondolat sem Márknál, sem Máténál, sem Lukácsnál nem játszik semmiféle szerepet. Jézus mindhármójuk számára Isten messiási fia. A Márk-evangéliumban keresztségekor „szeretett fiamnak” szólítja Isten, ő pedig szenvedő Emberfiaként kereszthalálával igazolja istenfíúságát. Máté és Lukács számára az alapozza meg messiási mivoltát, hogy az isteni Lélek nemzi őt Máriában, a szűzben. E két evangélista azonban a maga módján hangsúlyozza ezt a gondolatot. A zsidó felkelési mozgalom vezetőivel tudatos ellentétben Máté úgy írja le Jézust, mint békemessiást, aki erőszakmentességet és ellenségszeretetet követel, és megkönyörül a vezetői által elhanyagolt népen. Lukács szerint a halottak közül való feltámadás és az Isten jobbára magasztalás erejében kapja meg a messiási uralmat, amelyet már születése meghirdetésének jelenetében megígér neki az angyal, s az egyház köztes idejében a mennyből gyakorolja ezt az uralmat.

Az Újszövetség a krisztológiák sokféleségéről tanúskodik a kereszténység korai időszakára vonatkozóan. Különböző hagyományterületeket lehet feltárni, amelyeken messzemenően eltérő Jézus-értelmezések jönnek létre oly módon, hogy az ószövetségi-zsidó hagyomány eltérő mintáihoz nyúlnak vissza. A későbbi nagyegyházi tanfejlődés szempontjából meghatározó jelentőségre tesz szert Jézus „Istenségének” gondolata. Mindenekelőtt ez a gondolat tette lehetővé, hogy az üdvösségről szóló őskeresztény üzenetet közvetíteni tudják a hellenista gondolkodás számára. Abban a környezetben, ahol az üdvösséget elsődlegesen az isteni lényekben való részeseleként fogták fel, ezen üdvösség közvetítőjének isteni lénynek kellett lennie. Ehhez az Isten fia-értelmezéshez rendelték aztán hozzá, illetve ennek rendelték alá a különböző kora keresztény Jézus-értelmezéseket: ő Isten örök fia, aki – a Szentlélek általi nemzése révén – emberré lett Máriában, a szűzben, hogy a bűnök kiengesztelése érdekében meghaljon a kereszten, majd feltámadt a halottak közül, fölvetetett a mennybe, ott az Atya jobbán ül, s az idők végén ismét eljön az élők és holtak bírájaként. A történelem Jézusából „mitikus” Krisztus lett, ahogyan ezt már David Friedrich Strauss megfogalmazta a 19. században. A teológiai töprengés tárgya az lesz, hogy spekulatív módon áthatoljanak Isten emberré válásának kifürkészhetetlen titkán. E fejlemények áldozatává válik éppen az, ami a történeti Jézus számára a döntő volt: provokatív üzenete Isten országának mint a jóság uralmának kezdetéről. A Beszédforrás (Q) áthagyományozóinak maradáno érdekme, hogy megőrizték ezt az üzenetet a keresztény emlékezet számára.

A Beszédforrás (Q) és Jézus-fogadtatása a Beszédforrásban

Előzetesen rövid kutatástörténeti tájékoztatást kell adnunk erről – a legtöbb ember számára alig ismert – „Beszédforrásról”, a „Q”-ról. A 18. század végén élénk vita

kezdődött a szinoptikus evangéliumok történelmi értékéről. Ebben a vitában tudományosan megalapozott magyarázatot kerestek arra a furcsa tényállásra, hogy az első három evangélium egyrészt feltűnően hasonlít egymáshoz felépítésében és megszövegezésében, másrészt azonban alaposan el is térnek egymástól. Legkézenfekvőbb magyarázatként végül is a 19. században érvényre jutott az ún. két forrás-elmélet, amelyet még a mai kutatás is messzemenően elfogad. Ennek értelmében Máté és Lukács – egymástól függetlenül – beledolgozta evangéliumába Márk evangéliumát. Mivel azonban mindkettőjüknél találtak további olyan szövegegyeségeket, amelyek nincsenek benne Márk evangéliumában, de határozottan összhangban állnak, kézenfekvő volt az a következtetés, hogy – Márk mellett – még egy másik írásos dokumentumot is felhasználtak, amely eredeti megfogalmazásában nem maradt fenn, hanem csak hipotézisszerűen rekonstruálható Máté és Lukács evangéliumából. Mivel főként Jézus beszédeit és mondásait tartalmazza, Logion-, Mondás- vagy Beszédforrásnak, rövidítve (a német Quelle = forrás szó nyomán) „Q”-nak nevezték el ezt a gyűjteményt.

A kutatás először csak a közösség etikai oktatására szolgáló anyaggyűjteménynek tekintette a Q-t, mint ami csak arra szolgált, hogy kiegészítse a Pál leveleiben fennmaradt kérügmát (igehirdetést). A Q döntő újraértékelése 1950 után következett be a szinoptikus evangéliumok szerkesztéstörténeti kutatása során. Az evangéliumok készítőit immár nem csupán anyaggyűjtőknek és áthagyományozóknak tekintették, hanem igazi szerzőknek és teológusoknak is, akik a közösségek Jézus-hagyományát tudatos szerkesztésnek vetették alá írásukban. Ennek az új kérdésfelvetésnek a befolyására a kutatók felismerték, hogy akár csak az evangéliumok, a Q Beszédforrás is önálló teológiai elképzelést feltételez, és megnyitja számunkra az utat az őskeresztény igehirdetés egyik önálló szálához.

Az ezáltal kiváltott újabb, élénk Q-kutatás arra az eredményre vezetett, hogy a Q-ban összegyűjtött Jézus-hagyományok olyan Jézus-tanítványok Izraelen belüli prédikációjára mennek vissza, akik a Jézus halála utáni évtizedekben a Róma elleni zsidó felkelésig – tehát 30 és 70 között – Galileában működtek. Ezzel megnyílt a tekintetünk az őskereszténységnek a jeruzsálemi ösgyülekezet mellett egy másik, mindaddig alig észlelt palesztinai központjára: a Galileában, Jézus egykori működési területén élt zsidókereszténységre.

Amint már láttuk, a páli-antiókhiai és a jánosi teológia középpontjában a Jézusról szóló üzenet állt. A Q-prédikátorok ellenben arra érzik hivatva magukat, hogy radikális Jézus-követésükkel Jézus egykori működését folytassák, és tovább hirdessék az ő üzenetét Isten országáról. Ezért nincs mit csodálkozni azon, hogy a kritikus kutatás által „hitelesnek” minősített jézusi kijelentések közül a legtöbb erről a hagyományterületről származik. Azáltal, hogy Máté és Lukács fölvette evangéliumába a Beszédforrást, ezek a hiteles jézusi mondások fennmaradtak a későbbi nagyegyház számára.

Ezeknek a hagyományoknak az összeállítására azzá, amit a kutatásban Beszédforrásnak nevezünk, az áthagyományozott anyag tudatos szerkesztését és teológiai értelmezését feltételezi. Az áthagyományozott anyagot nagyobb beszédkompozíciókká foglalták össze, scenikai bevezetések révén megkapta első historizáló keretezését, és átgondolt sorrendbe rendezték. Ez a lezáró szerkesztés valószínűleg a hatvanas évek legvégén következett be; már tekintettel van Jeruzsálem elpusztítására, és Jézus elutasításának következményeként értelmezi azt (Q 13,34–35). A Q által tartalmazott, a kortárs nemzedék elleni fenyegető kijelentések a Jézus-mozgalom konfliktusokban gazdag palesztinai történetét tükrözik – míg csak Izrael-misszió-

juk végérvényesen kudarcot nem vallott a zsidó-római háború zűrzavarában.

A Q végszerkesztése ennyiben döntő fordulópontra jelöl a fejlődésben: Ama első izraeli prédikátorok szándéka egész Izrael megtérítése volt, most viszont a Jézus-követők kezdenek elválni Izraeltől, és kezdenek önálló, Izraellel szemben létező csoporttá válni. Az átmenet e kritikus szakaszában – 40 évvel Jézus halála után! – az első prédikátornemzedék örökségének összegyűjtése és írásba foglalása a kialakuló jézusi gyülekezet számára azt szolgálja, hogy megbizonyosodják identitásáról. Jézus üzenetére emlékezve tisztazzák saját álláspontjukat Izrael hitének történetében. Ez magyarázhatja azt a kiélezett (de még mindig zsidóságon belüli) vitát, amely a Q egyes szakaszait meghatározza. A saját népük zöme által háttérbe szorított jézusi kisebbség most visszafordítja a többség ellen annak fegyverét, és saját népét „massa damnata”-ként („kárhozott tömeg”) bélyegzi meg. Olyan folyamat ez, amelyet a kortárs zsidóság más reformcsoportjainál is meg lehet figyelni (például a kumráni közösségben), és amelyet majd a Máté-evangélium folytat. Nem meglepő, hogy a beszédgyűjtemény záró logionja (mondása) azt ígéri a Jézus-követőknek, hogy ítélni fogják Izrael tizenkét törzsét (Q 22,28.30).

Hogyan értelmezi a Q Jézust és működését?

Tekintettel Jézus elvetésére és halálára, hogyan alapozza meg a Q azt az igényt, hogy Jézus üzenete döntő jelentőségű az üdvösség szempontjából? A páli hagyományte-

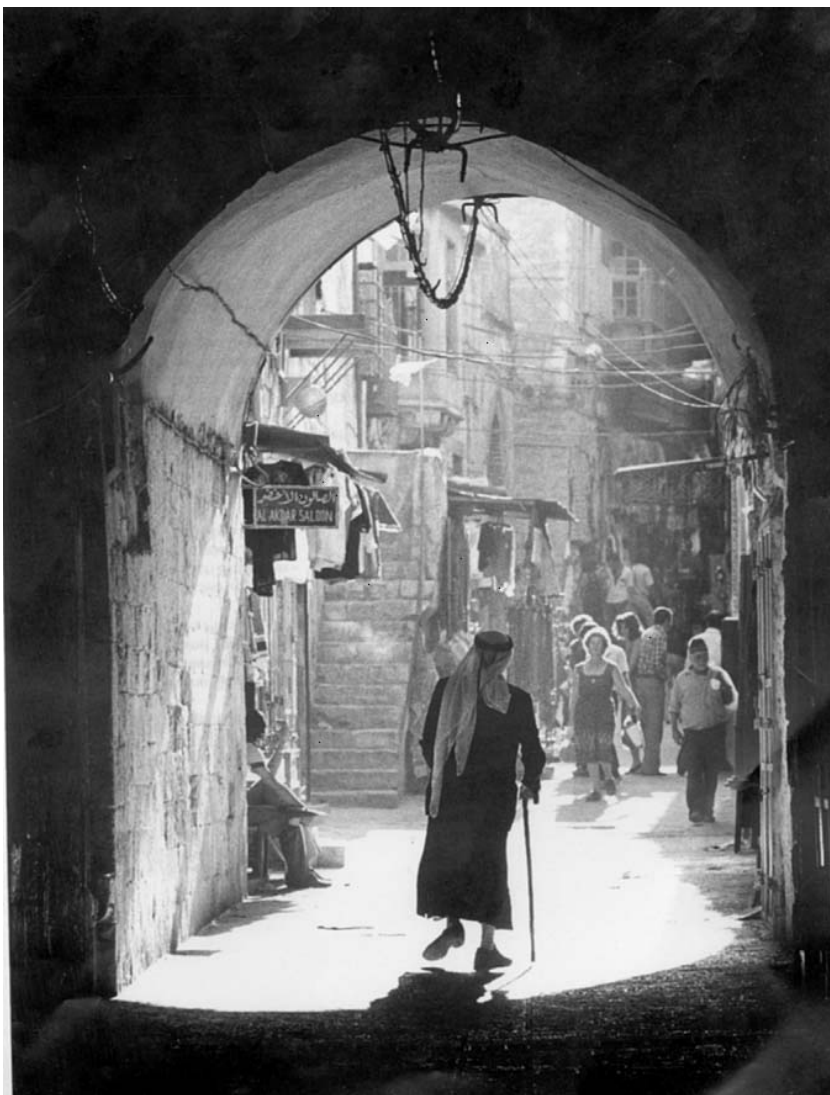
rületől eltérően a Q nem az engesztelő halál segítségével oldja meg ezt a nehézséget, hanem azzal, hogy visszanyúl a próféták erőszakos sorsának ószövetségi hagyományára. Az isteni bölcsesség prófétái követeként Jézus, de Keresztelő János és a Q-prédikátorok is ugyanazt a sorsot szenvedik el Izraelben, mint előttük a próféták. Üldöztetésük, de még haláluk sem kérdőjelezi meg küldetésüket. Ellenkezőleg: az effajta sors igazolja küldetésüket. Akárcsak az ószövetségi próféták, a Q-prédikátorok is Isten ítéletével fenyegetik meg azokat, akik elutasítják üzenetüket (Q 6,22–23; 10,12; 11,49–51; 13,24–35).

A Q azonban nem áll meg ennél a prófétai szemléletnél. A Q számára Keresztelő János „több”, mint próféta (Q 7,26), Jézus pedig „több”, mint Salamon király vagy Jónás próféta (Q 11,31–32). János és Jézus működése a végidőt vezeti be. Jánossal Isten országa *belépett* a világba (Q 16,16), Jézus ördögüzései révén pedig *jelenvalóvá vált* a Sátán által uralt világban (Q 11,20).

Ha szemügyre vesszük a gyűjtemény felépítését, akkor olyan feszültségi ív jelenik meg, amely „krisztológiai” távlatba állítja a Beszédforrásban összeállított hagyományt. A Q Keresztelő Jánosnak az ítéletet meghirdető prédikációjával kezdődik, illetve azzal, hogy János kihirdeti: eljön egy nála erősebb valaki, és mindenkit az ítélet tüzebe merít majd (Q 3), és azzal végződik, hogy az Emberfia eljön a napok végén (Q 17). Az ismétlődő szövegjelzések ügyes szerkesztői rendezéssel világossá teszik az olvasó számára, hogy Jézus ez a tűzbe merítő valaki, s ugyanígy az eljövendő Emberfia is, akire Isten ráruházza az eszkatológikus uralmat (Q 7,18–23; 10,22). Apokaliptikus nyelven ez azt mondja ki, hogy a

Jézussal és üzenetével kapcsolatos állásfoglalás végérvényesen dönt üdvösségről vagy kárhözatról (Q 12,8–9). Ezzel Jézus személyéhez és üzenetéhez kötik a nyomorúságtól és jogtalanságtól megszabadult világnak azt az eszkatológikus látomását, amely azokban az évszázadokban keletkezett, amikor a zsidóság idegen uralom és elnyomás alatt állt. Jézus üzenetének továbbadásával a Q-prédikátorok ezt a látomást akarják belevinni a jelenbe, és ezáltal akarnak olyan alternatívát fölmutatni, amely kizárólagosan teszi lehetővé az emberi életet és a fennmaradást.

Mindez nem úgy történik, hogy visszavonulnak a történelemből, hanem hogy Jézus által inspirált választ adnak arra a politikai helyzetre, amelyben Palesztina a zsidó-római háború előtti időszakban élt: a nagybirtokok terjeszkedése és az adóterhek az alsóbb néprétegek növekvő elnyomódását eredményezik, a terror, az erőszak és a rablótámadások napirenden vannak. Ebben a helyzetben a Q-prédikátorok faluról falura vonulnak, hogy „a békesség fiainak” megvigyék Isten közeli országának üzenetét. Úgy tudják, hogy „juhokként küldettek a farkasok közé”. Lemondanak a legegyszerűbb úti felszerelésről is, az elemóziás tarisznyáról, a pénzről, sőt a szandálról meg a vándorbotról, a kisemberek fegyveréről is (Q 10). Az ószövetségi próféták szimbolikus cselekményeihez hasonlóan a radikális szegénység és a védtelenség demonstrálásával azt mutatják meg, kiknek szól üzenetük: az or-

szág szegényeinek és békeszeretőinek. Egyúttal azonban azt is megmutatják ezzel, hogy lehetséges az Istenbe vetett radikális bizalomra építve élni (vö. Q 12,31).

A Q társadalompolitikai programja

Ha így tekintjük, akkor a jézusi mondások e gyűjteménye társadalompolitikai programot is tartalmaz: Azzal, hogy Jézus a szegényeket, az éhezőket, a szomorkodókat és az üldözötteket nevezi boldognak, éppen a társadalom peremére szorítottaknak ígéri meg, hogy Isten az ő pártjukon áll. Nekik szól Isten országának ígérete. Isten fog igazságot szolgáltatni a jogfosztottaknak (Q 6,20–24). Ez az ígélet azonban azt kívánja a jelenben az Emberfia szimpatizánsaitól, hogy ne az erőszak útját járják, hanem a béke, az ellenségszeretet és a viszonzterőszakról való lemondás útját (Q 6,27–29). Korlátlan szolidaritást kíván mindenkivel, akinek segítségre van szüksége, és helyteleníti azt a szociális viselkedést, amely csupán csoportérdekek szerint tájékozódik (Q 6,30–34). „Nem köteleződhetek el egyszerre Istennek és a pénz szolgálatának” (Q 16,13). – Isten országának ígérete azt is megtiltja, hogy mások bíráivá tegyünk magunkat, és mindenkit a saját szemében lévő gerendára emlékeztet, amely megakadályozza, hogy észrevegye a másikat (Q 6,37–38.41–42). Továbbá meg akarja szabadítani az üldözötteket a hatalmasoktól való félelemtől (Q 12,2–12), s a szegényeket attól a bénultságtól, amelyet a mindennapi létharc gondjai okoznak, hogy megnyissa életük előtt azt a tágabb távlatot, amelyet a Q apokaliptikus nyelven „Isten országa kereséseként” ír le (Q 6,22–31). Konkrétan a Jézus Istenének jósága által irányított emberi együttélés Jézus által megnyitott esélyéről van szó.

Az itt megkívánt erkölcs meghatározott istentapasztalattal feltételez. Az ellenségszeretet parancsa mögött az az Isten áll, aki mindenkinek esőt és napsütést ajándékozik; a feltétlen irgalmasság követelménye mögött az az Isten, akinek az irgalmassága mindenkire kiterjed. A félelem nélküliségre intés arra az Istenre utal, aki minden hajszálunkat számon tartja, s aki nélkül egy veréb sem hull le a fáról. A gond nélküliség úgy válik lehetővé, hogy bízunk

abban, aki táplálja az ég madarait, és növeszti a mezők liliomait, illetve annak tudatában, hogy *mi* nem vagyunk képesek meghatározni életünk idejét, *Ő* azonban tudja, mire van szüksége az embernek.

Befejezésül térjünk vissza a Q alternatív krisztológiai modelljének a bevezetőben említett kérdésére. Abban, hogy a Q azonosítja Jézust az (apokaliptikus) Emberfiával (Dániel könyve, 7. fejezet), nagyon is láthatjuk a krisztologizálás folyamatának további esetét (összességében ez a folyamat határozza meg az öskereszténység Jézus-befogadását), de nem szabad figyelmen kívül hagynunk ennek az esetnek a sajátos jellegét. A „krisztológia” a Q-ban Jézus Istenről szóló üzenetéhez kötődik, és annak van alárendelve. Ő, aki meghirdeti Isten országának eljövételét, és tetteivel ezt az országot szolgálja, a végidőbeli események isteni megbízottjaként már most Isten országának képviselője. A teológia („Istenről szóló tan”) így megőrzi elsődlegességét a krisztológiában is. Jézus mellett hitet tenni nem jelent mást, mint hitet tenni „az ő ügy” mellett. „Krisztológiát” üzni ebben az esetben semmi mást nem jelenthet, mint a történelem változó kihívásai közepette amellet szállni síkra, hogy ama felszabadító kezdet ne menjen veszendőbe, hanem újra meg újra hatékonyá váljék az emberi történelemben. A *status confessionis*-t (a hitvallási helyzetet) ez a kérdés határozza meg: „Miért mondjátok nekem: Uram, Uram – ha nem teszitek meg, amit mondok nektek?” (Q 6,46)

Paul Hoffmann

Forrás: imprimatur, 2004/3

Paul Hoffmann az újszövetségi tudományok professzora a bambergi egyetemen. A cikkbeli hivatkozások a Beszédforrás alábbi kiadására vonatkoznak: The Critical Edition of Q, Leuven/Minneapolis, 2000, a Beszédforrás azonban magyarul is olvasható, két kiadásban is: Jézus rejtett szavai, Holnap Kiadó, Budapest 1990, 7-56. o.; Minden Jézusról, Paulus Hungarus / Kairosz Kiadó, Budapest 2002, 3-36. o. Néhány példa a Beszédforrásba tartozó evangéliumi részletekre: Mt 5,2-12 – Lk 6,20-23; Mt 5,39-48 – Lk 6,27-36; Mt 11,2-11 – Lk 7,18-28; Mt 10,34-36 – Lk 12,51-53; Mt 22,1-7 – Lk 14,15-24.

Sárdy Péter

Új evangélium veszélye?

Jézus kincse emberek kezében című, az Elpidia Kiadónál 2001-ben magyarul is megjelent könyvemmel – Karl Herbst életművét folytatva – annak megértésére törekedtem, hogyan történhetett meg, hogy a fiatal egyház annyi mindenről megfélemedezett, ami Jézusnak még szívügye volt. Azóta többen is szememre vetették, hogy könyvemben egyoldalúan és saját ízlésemnek megfelelően írtam le Jézust, s nem voltam hajlandó figyelembe venni azt, ami az evangéliumokban nézeteimnek ellentmondana. Bár erre az ellenvetésre már könyvem bevezetőjében is kifejeztem kitértem, ennek ellenére most mégis úgy döntöttem, hogy újra állást foglalok

ez ügyben. Természetesen nem fogok arra szorítkozni, hogy összefoglaljam, magyarázzam vagy esetleg mentegessem azt, amit ott már leírtam, hanem néhány új szempont hangsúlyozásával szeretném azt is kidomborítani, hogy milyen irányban fejlődtek azóta gondolataim.

Bevezetésképpen arra szeretném felhívni az olvasó figyelmét, hogy megfontolásaim háttérében a Szentírás helyes értelmezésének és használatának fontos kérdése áll. Írásom legvégén vissza fogok még térni erre a kérdésre, de szükségesnek tartom már most is hangsúlyozni, hogy nem tudok arra a hagyományos tételre építeni, amely szerint a Szentírás „Isten

szava” – ugyanis ennek az állításnak szerintem nincs egyértelmű jelentése. Aki ezzel akar érvelni, az valójában értelmezési monopóliumra tart igényt, hiszen véleményét az abszolút tekintéllyel indokolva, tévedhetetlennek minősíti saját magát. Meggyőződésem szerint csak egy előítéletektől mentes, alapos vizsgálat deríthetné ki, hogy adott összefüggésben mennyire lehet „Isten szaváról” beszélni, és hogyan kell megítélni, ha valaki eképp egy ilyen „szent” írásra hivatkozik. Jómagam abból a feltevésből indulok ki, hogy a Biblia szövegei emberi megnyilatkozások, és értelmezésüket mindenekelőtt ezen a síkon kell keresnünk. Természetesen

azzal is számolnunk kell, hogy ezek a szövegek „isteni” valósággal hozhatnak kapcsolatba minket.

Gondolatmenetemet helyenként csupán vázlatosan tárom fel abban a reményben, hogy a leegyszerűsítés jobb megértésre vezet. Aki alapvető dolgokat akar megérteni, lehetőleg egyszerű kérdéseket tegyen fel, de ne elégedjen meg a nagyon is megszokott válaszok ismétlésével. Csakis így tarthat fel olyan út, amely a régóta ismertnek tartott összefüggéseket egy csapásra új fényben világítja meg.

Nem kis problémánk van

Közeledjünk a felvetett kérdéshez egy ideális helyzet felvillantásával: Tegyük fel, hogy az Újszövetségben történelmileg megbízható és egyértelmű tudósítást találunk a „valódi Jézusról”. Ez esetben joggal várhatnánk el, hogy mindenki pontosan számot adjon arról, mikor beszél a „valódi Jézusról”, illetve „objektív” úton szerzett tudását mikor bővíti egyéni gondolataival.

Ez az ideális helyzet a valóságban elérhetetlen. Az ez irányú kutatásokból egyértelműen kiderül, hogy az evangéliumokat azért írták, hogy tanúságot tegyenek a keresztény közösségek hitéről. Tehát klasszikus értelemben vett történelmi tudósítást, mely biztosítaná a „történelmi Jézus” ismeretét, nem várhatunk tőlük. Aki tehát tudományosan megalapozott biztonságot vár el, annak le kell mondanania arról, hogy Jézustól bármiféle útmutatást kapjon. Ennek ellenére tagadhatatlan tény, hogy emberek milliói erre szomjaznak, és végül meg is találják ezt.

Mit kezdhetünk Jézussal?

Ahelyett, hogy a „történelmi Jézus” elérhetetlen eszményképét kergetnénk, talán jó lenne egy szerényebb kérdéssel beérni: Valójában miért fontos nekünk Jézus? Mit is tudunk kezdeni ismeretével?

Hasonló helyzetben vagyunk akkor is, ha például Szókratész történelmi alakját firtatjuk: róla sincs „objektív” történelmi forrás a kezünkben, csupán tanítványának, Platónnak az írásai, melyek a „valódi Szókratész” helyett „Platón Szókratészét” mutatják be. Ezek az írások ugyanis nem szólnak másról, mint Szókratésznek azokról a vonásairól és gondolatairól, melyek magukkal ragadták Platont. Ez volt a fő oka annak, hogy fennmaradtak az utókor számára. Még ha ezt egy józan gondolkodású történész sajnálatosnak tartaná is, Platón ezen a módon éppen azt őrizte meg számunkra, ami végül is sokkal értéke-

sebb, mint önmagukban véve jelentéktelen „történelmi tények” megbízható ismerete.

Valljuk be: Azért érdekel minket Jézus, mert várunk tőle valamit. De mivel az embereknek erősen eltérő elvárásaik vannak, Jézusban sem mindenki ugyanazt keresi. Egy zsidó író talán egy zseniális rabbit kereshet; egy forradalmárt az az ember izgathatja, aki a szegények kizsákmányolása ellen foglalt állást; az egyházi vezetőket saját hatalmuk megalapítója érdekelheti stb. Jézus mai követői, a keresztények talán csak egyetlen pontban értenek egyet: mindannyian tekintélynek tartják őt, bíznak benne, biztonságot keresnek és találnak nála.

Az Újszövetség Jézus-képei

Ha valaki gondosabban szemügyre veszi az Újszövetséget, már ott is eléggé eltérő Jézus-képekkel találkozik, amint a következő rövid példák illusztrálják:

Pál apostol legtöbbször egyszerűen „Krisztus”-nak vagy „az Úr”-nak nevezte őt, és nyíltan bevallotta, hogy ő „a test szerinti Krisztust” (azaz mint élő embert) nem ismerte, sőt nem is kívánná megismerni: „mert úgy határozta, hogy nem tudok közöttetek másról, csak Jézus Krisztusról, s róla is mint a megfeszítettéről”, aki bűneinkért meghalt (2Kor 5,16; 1Kor 2,2). „Krisztus evangéliuma” Pál szerint nem volt más, mint halálának ilyen értelmezése. Ez az értelmezés azonban olyannyira „Pál evangéliuma” volt, hogy minden további nélkül „az én evangéliumom”-nak is nevezte (Róm 2,16; 16,25). Hogy ez a „test szerinti Krisztus” önmaga is valamilyen evangéliumot (jó hírt) terjesztett, és hogy mit is mondott, az már egyáltalán nem érdekelte Pált.

Még a legkorábbi evangélium, Márk evangéliuma sem nyújt egységes Jézus-képet. Legrégibb hagyománya egy falusi közösség tagjaként mutatja be Jézust, akit a többiek egyszerűen „az ácsnak, Mária fiának” neveznek, akinek testvérei „köztünk élnek” (Mk 6,3). Később „rabbi”-nak, „mester”-nek nevezik, aki „Isten jó hírét” hirdeti és betegeket gyógyít. Végül Jézus nagy prófétái magabiztossággal már arról is beszél, hogy az egész világra kiterjedő szerepe van, és küldöttei a Szentlélek segítségével „helytartók és királyok előtt” fognak kiállni mellette (Mk 13,9–11).

Máté evangéliumának Jézusára az jellemző, hogy egyházával foglalkozik, míg a többi evangélium az „egyház” szót meg sem említi. Ennek az egyháznak tagjai sokat tarthatnak magukról, hiszen ők „a föld sója, s a világ világossága”, de ugyanakkor nagyon

kell vigyázniuk is magukra, mert aki nem jut be közéjük, vagy akit onnét kidobnak, arra a „külső sötétség” vár, ahol „sírás és fogcsikorgatás lesz” (Mt 5,13–14; 22,13; 25,30).

Lukács evangéliuma Jézus együttérzését hangsúlyozza a szükségben levő, szenvedő emberekkel, bűnösökkel, szegényekkel, betegekkel; ő „azért jött, hogy megkeresse és megmentse az elveszetteket”, mert „nem az egészségeseknek van szükségük orvosra, hanem a betegeknek” (Lk 19,10; 5,31).

A Jelenések könyve aztán az eddig említett vonásokkal teljesen ellentétes Jézus-képet vázol. Míg Máté ezekkel a szavakkal jellemzi Jézust: „Nem szít viszályt és nem kiáltoz, a megrepedt nádszálat nem tör el”, a Jelenések könyve könyörtelen és bosszúálló embert ír le, akinek „szájából éles kard jön ki, hogy megverje vele a népeket: mert ő vasvesszővel fogja pászorolni őket, és taposni fogja a mindenható Isten búsult haragjának borsajtóját” (Mt 12,20; Jel 19,15).

Végül a negyedik evangélium egy jellegzetesen „jánosi” Jézust mutat, akinek gondolatvilága alig emlékeztet az első három evangéliumból ismert Jézuséra. A jánosi Jézus-kép csúcspontja Tamás vallomása, melyet egy zsidó ember nem lett volna képes kimondani: „Én Uram és én Istenem!” (Jn 20,28). János a jelek szerint tudatában volt annak, hogy ez a kép „új” és igazolásra szorul, hiszen a következő magyarázatot adta Jézus szájába: „Még sok mindent kellene mondanom nektek, de most nem tudjátok elviselni: amikor azonban eljön ő, az igazság Lelke, elvezet titeket a teljes igazságra” (Jn 16,12–13; ellentétben 15,15-tel: „mindazt, amit hallottam az én Atyámtól, tudtul adtam nektek”). Az itt említett „teljes igazság” azonban inkább a szerző misztikus beállítottságából merít, semmint az egykor Galileában élt Jézus gondolataiból.

Már ez a rövid áttekintés is sejteti, hogy milyen sokféle álláspont és gondolatvilág befolyásolta az Újszövetségben található Jézus-képeket. Ha összehasonlítjuk a Jézus eredetinek tartott példabeszédeiben található „jó hírt” azzal, amit az apostolok később hirdettek, láthatjuk, hogy nem sokkal halála és feltámadása után nagy „fordulat” következett be. Jézus üzenete röviden így szólt: „Közel van az Isten országa. Térjetek meg és higgyetek az evangéliumban” (Mk 1,15)! Számára az volt fontos, hogy Isten közel van, és vár az emberekre, azaz Isten részéről semmi sem hiányzik már, csak az embereknek kell megtérniük, hogy valóra váljék „az Isten országa”.

Az apostolok másra fektették a hangsúlyt, hiszen róluk azt olvashatjuk, hogy „Jézus hatalmát és megjelenését” hirdették (2Pét 1,16). Üzenetük lényege, hogy Jézus a közeli jövőben visszatér az égből, és hogy ehhez az embereknek a hiten és éber várakozáson kívül semmit sem kell tenniük. Az első keresztények ennek megfelelően azzal jellemezték önmagukat, hogy „várva várják az ő megjelenését” (2Tim 4,8).

Tudományosan megalapozott Jézus-kép?

A kutatók egy ideig bíztak abban, hogy az evangéliumok szövegkritikájának segítségével sikerül majd megbízható képet alkotniuk Jézusról. Az idők során azonban egyre jobban megszilárdult az a meggyőződésük, hogy a rendelkezésre álló forrásművek nem történelmi tényeket rögzítenek, hanem egy hitvallást terjesztenek – és ezért eleve lehetetlen ezek alapján különválasztani a történelmet a hittől. A kutatók munkájának eredménye az, hogy az addig Jézusnak tulajdonított „információk” egész soráról kiderült: azok bizonyos keresztény közösségek szükségleteit tükrözik.

Az utóbbi évtizedekben több kutató is azt állította, hogy a korabeli zsidó környezet bőven fennmaradt forrásaiból legalábbis a zsidó Jézusról megbízható képet lehet alkotni. De vajon sikerülhet-e ez? Véleményem szerint ezen az úton nem lehet mást rekonstruálni, mint egy zsidó rabbit, vándorló misszionáriust vagy prófétát, aki mindenben megfelel népe vallási hagyományainak. Aki viszont így ábrázolja Jézust, szükségszerűen épp azt hagyja figyelmen kívül, amit mind a négy evangélium lényegesnek tart: konfliktusát népének vezető rétegeivel és vallási hagyományaival. Egy próféta nyilvános kivégzése olyan hallatlan dolog, hogy azt egy ilyen lényegbevágó konfliktus nélkül lehetetlen megmagyarázni. Jézust természetesen csak mint jó zsidót lehet igazán megérteni, de éppen nem ez az, ami jelentős számunkra. Ha így lenne, minden komolyabb veszteség nélkül helyettesíteni lehetne őt akár melyik más zsidó bölccsel.

Meg kell hát barátkoznunk azzal a gondolattal, hogy nincs történelmileg megbízható „belépő” Jézushoz. Az Újszövetség valójában Jézus-képek egész sorát tárja elénk, amelyek nyilvánvalóan az egyes írók vagy hívő közösségek művei. Jézushoz vezető „belépőnk” nem más, mint bizonyos embertársaink személyes érintettsége („hite”), akik arról beszélnek, hogy

megtalálták életük egyetlen „kincsét”, a legnagyobb „igazgyöngyöt” (Mt 13,44–46). Ezek az emberek emlékeztetükre hivatkoznak ugyan, de közben nem is gondolnak arra, hogy különbséget tegyenek emlékeik, vágyaik és saját elképzeléseik között.

Projekcióink: „Mindenkinek a maga Jézusát!”

Ha forrásműveink itt vázolt jellemzése helytállóak bizonyul, ki várhatná el az evangélium mai hirdetőitől, hogy éles különbséget tegyenek kivetések és a „történelmi” Jézus alakja és szavai között? Amire már az Újszövetség írói sem voltak képesek, az azóta sem lett könnyebb. Egyvalami azonban ma már lehetséges és egyben szükséges is; valami, ami 2000 évvel ezelőtt még teljesen elképzelhetetlen lett volna: Tudatában kell lennünk annak, hogy amikor Jézusról beszélünk, ugyanúgy projekciók (kivetések) hatása alatt állunk, mint annak idején elődeink és mai beszélgetőpartnereink is.

Mivel Sigmund Freud a projekció fogalmát pszichikai zavarokkal kapcsolatban vezette be, szükséges itt rámutatnom arra, hogy projekcióinkat ebben az összefüggésben nem szabad negatív dolognak tartani. Projekcióink normális és hasznos „lelki” folyamatok, melyekben esetleg zavarok is fellelhetnek. Ha egy ember szeret vagy gyűlöl valakit, ha egy nagy ügyért lelkesedik vagy harcol, minden esetben olyasvalamit „vetít ki” a világba, ami – ha nem is tudatosan, de – saját „lelke” mélyén működik. Éppen ez a különbség az emberek és a „csupán szellemi lények” között (melyek létezése persze vitatható). Ilyen projekció működik bennünk akkor is, ha „magával ragad” minket Jézus üzenete, tehát ha személye vagy szavai olyan visszhangot és lelkesedést váltanak ki bennünk, mintha már mindig is erre vártunk volna. Ha megfontoljuk, milyen könnyen hatnak ránk ezek a projekciók, könnyen elképzelhető, hogy tudattalattinkban bizonyos elképzelések már „várakozó pozícióban vannak”, és csak egy kívülről jövő szikrára várnak, ami aztán aktiválja és a tudatunkba repíti őket.

Bevallom, magam sem tartom az evangéliumok minden szövegét egyformán fontosnak, de mégsem önkényesen válogattam ki belőlük, amire hivatkoztam. Lehetőleg a legrégebb hagyomány (Logien-Quelle, Beszédforrás) anyagából indultam ki, amely a kutatók szerint öskeresztény vándor-misszionáriusok eszmevilágát tükrözi. Mivel ezek az emberek haj-

landóak voltak Jézus életmódja szerint élni, megalapozott a feltevés, hogy gondolatvilágát is elég hűségesen meg tudták őrizni.

Főleg Jézusnak Istenbe vetett határtalan bizalmára fektettem nagy hangsúlyt, kidomborítva ennek a bizalomnak a gyökerét, a mindennemű fenntartások nélkül szerető Atya istenképet. Ennek következményeként háttérbe szorult nálam Jézus másik vezérmotívuma, az „Isten országa”, melyet olyan, korhoz kötött elképzelések tartok, melyet Jézus is a környezetétől vett át. Két tény késztetett erre, melyek – mint minden tény – nem szorulnak külön indokolásra, hanem a valóság tudomásul vétele illette őket. Az első tény, hogy „Isten országa”, melyre Jézus és környezete várt, nem következett be. Ezen a tényen az a csodálatraméltó átszellemesítés sem változtat semmit, amely szerint „Izrael országa” (ApCsel 1,6) Krisztus mennyei hatalmában valósult meg. A másik tény az, hogy az „Isten országa” utáni vágy a történelem folyamán egy könyörtelen „utolsó ítélettől” való félelemmel járt. Hogy ennek középkori képei mennyire alkalmatlannak Jézus üzenetének illusztrálására, azt még a katolikus egyház is elismerte, amikor „Dies irae” kezdetű, ismert himnuszát 1962-ben eltávolította liturgiájából. Mi ma olyan üzenetre vágyunk és várunk, amely választ ad a mi kérdéseinkre, nem pedig egy feledésbe merült korszak elképzeléseinek vagy mítoszainak elemzésére.

Miben különbözik egy új evangélium a régitől?

Jézus üzenetének továbbadásakor mindig ugyanazt a jellemző vonást lehet megfigyelni: Az üzenet „megragad” egy embert vagy egy közösséget, aki vagy amely aztán később szintén továbbadja tapasztalatait. A „megragadottak” hite minden esetben új, hiszen általuk a régi üzenet új tapasztalatokon ment át, és ezek nyomát viseli – és emiatt a továbbadott hit is mindig új alakban jelenik meg. Ez a magyarázata annak, hogy például már Márk evangéliuma is egy másoktól átvett üzenet új átfogalmazása volt, illetve hogy nem sokkal később Lukácsnak is nemcsak joga volt ezt az üzenetet új szemszögből látni és leírni, de talán még kötelessége is, ha meg akarta őrizni az üzenet eredeti tartalmát. A hit új átvétele és új továbbadása azóta is számtalanszor megisméltődött. Hogy az üzenet ennek ellenére ma is Jézus valódi evangéliumát tükrözi, az csakis abban nyivánulhat meg, hogy ma is ugyanazt az igaz hitet eredményezi. A való-

di Jézust hatásán lehet felismerni. Azal azonban mégis számolnunk kell, hogy nincs módunkban ezt a hatást hitelesen azonosítani, mert egyedül Isten „a vesék és szívek vizsgálója” (Jer 11,20).

Ez a meggyőződés tükröződik szerintem abban a tényben is, hogy az ősegyház négy különböző evangéliumot vett fel Szentírásába. Bár mind a négy evangélium a Jézus által hirdetett evangéliumra épül, ennek ellenére egyik sem azonos a másikkal. „Úgy tetszett Istennek”, hogy senki ne rögzítse hitelesen Jézus szavainak eredeti szövegét (vö. 1Kor 1,21). Jézus üzenetének nyilvánvalóan nincs szüksége „hivatalos igazolásra” ahhoz, hogy újra és újra meggyőzze és megváltoztassa az embereket. Amikor valaki elmondja, hogy mit jelent Jézus az ő életében, ezt joggal „az ő evangéliumának” lehetne nevezni, mint ahogyan Pál apostol is minden további nélkül „az én evangéliumom”-ról beszélt (Róm 2,16; 16,25). Bár tiszteletben tartom azt a hagyományt, mely csak négy evangéliumot ismer, de mégsem tartanám helytelennek, ha valaki a „Lukács evangéliuma” kifejezéshez hasonlóan Joseph Ratzinger, Eugen Drewermann, sőt esetleg Sárdy Péter evangéliumáról beszélne – azzal a feltétellel, hogy a felsorolt személyek mind meg vannak győződve arról, hogy Jézus üzenetét közvetítik.

Ebben az értelemben nyíltan vállalom azt a vádat, hogy „ez az ember új evangéliumot hirdet”. Nézetem szerint inkább annak kellene hallgatnia, akinek nincs új mondanivalója, hiszen az élet is mindig új. Ha valaki komolyan veszi a keresztény üzenettel folytatott eszmecserejét, nincs szüksége engedélyre ahhoz, hogy kimondja gondolatait. Igazán hívó embernek nem kell tartania attól, hogy valaki, aki „hivatalos jóváhagyás” nélkül nyilatkozik, esetleg téves véleményt képvisel. A kimondott gondolatok súlyát ugyanis csak a hatásuk dönti el.

Nem lenne azonban helyes e helyt elhallgatni, hogy az Újszövetség levélfírói ismételtlen óvnak a hamis tanítóktól (2Tim 4,3; 2Pét 2,1; 1Jn 4,1). Ha e szövegek elfogultságát is figyelembe vesszük, nem fogunk más következtetésre jutni, mint hogy alaposan meg kell vizsgálnunk a mieinktől eltérő gondolatokat. Szeretnék rámutatni arra, hogy az emberek között felmerülő nézeteltérésekkel szemben más magatartás is lehetséges, mint e szövegek eleve gyanakvó beállítottsága. Pozitív beállítottságot hangsúlyoz például a Bölcsesség könyve, amikor megállapítja, hogy „Isten lel-

ke betölti a világot” (Bölcs 1,7). Az Apostolok cselekedetei pedig helyeselve idézi a zsidó törvénytudó, Gamaliel véleményét, aki nem csatlakozott ugyan Jézus követőihez, mégis tárgyilagosan megjegyezte: „Ha ez az elgondolás vagy mozgalom emberektől származik, magától megsemmisül, ha pedig Istentől való, úgysem tudjátok megsemmisíteni őket” (Ap Csel 5,38–39).

Milyen tekintélyt tulajdonítsunk Jézusnak?

Ezzel visszatérnék ahhoz a kérdéshez, hogy miért is fontos számunkra Jézus. E kérdésre a legtöbb keresztény azt a választ adja, hogy „Jézus abszolút tekintély számunkra, mert benne Isten vált emberré”. Ez a mondat – a közvélemény szerint legalábbis – a keresztény hit lényegét fejezi ki, de engedjék meg mégis újra feltenni a kérdést: Honnét tudjuk ezt? Akinek erről szilárd véleménye van, bizonyára a hagyományra fog utalni, talán ezekkel a szavakkal: Ezt a hitet „atyáinktól” vettük át, és meg vagyunk győződve arról, hogy a mi hitünk nem lehet téves. – E válasz második része logikai szükségesség, még ha általában nem szokták is kifejezetten hangsúlyozni ezt, hiszen ez a szempont a legtöbb keresztény számára nem tudatos. Az igehirdetés ugyanis nem szívesen beszél arról, hogy a hagyományokra való hivatkozás már eleve magában foglalja a hit feltételezett „bizonyosságát” (petitio principii) – megelőzendő, hogy az érintettek eltöprengjenek ezen, és észrevegyék, hogy valójában hiányzik az állítás bizonyítása.

Ahhoz, hogy rájövünk, mennyit ér ez a hagyományra való hivatkozás, elég egyetlen pillantást vetni a sok keresztény felekezetre, melyek kölcsönösen hitbeli tévedéssel vádolják egymást. Lehetséges-e egyáltalán bizonyos kijelentések isteni tekintélyét egy emberi közösség tekintélyére építeni? Aki ezt a kérdést meg meri fogalmazni, már meg is győződött arról, hogy az emberek eleve képtelenek arra, hogy kölcsönösen bizonyosságot adjanak egymásnak Jézus istenségéről. Ezen még az sem változtat semmit, ha ezek az emberek „egyháznak” nevezik magukat, és ünnepélyesen kijelentik: „Isten nem engedheti meg, hogy Egyháza tévedésnek essen áldozatul.” Egy ilyen állításnak szerintem nincs sok értelme, hiszen honnét is lehetne bizonyossággal tudni, hogy mit enged vagy mit nem enged meg Isten, és hogy melyik egyházat tekinti magának? – Ha így áll a dolog, lehet-e egyáltalán Jézus isteni tekintélyére építe-

ni? Avagy ezzel bizonytalannak mutatkozik a keresztény hit, mivel hiányzik a szilárd alapja?

Mit is jelent hinni?

A „hinni” szó eredetileg sokkal többet jelentett, mint egy kijelentést igaznak tartani. Az a felszólítás, hogy „Higgyetek az evangéliumban!”, eredetileg azt jelentette, hogy az ember teljes bizalommal hagyatkozzon rá Istenre, akit Jézus szavai alapján családiás hangnemben „Abbá”-nak („Apukának”) nevezhetett. Ez a „hit” – helyesebben mondva „bizalom” – nem más, mint hogy gond nélkül ráhagyatkozunk a végső valóságra, mely értelmünk számára elérhetetlen. Ezt a végső valóságot a keresztények egyszerűen Istennek nevezik, és közben úgy tesznek, mintha ez a név mindenki számára egyértelmű és jól érthető lenne. A valóságban azonban nemcsak a gondolkodásukban, hanem még a Szentírásukban is annyi kétes asszociáció fűződik ehhez a szóhoz, hogy ezzel a fent említett bizalom szinte lehetetlenné válik. Most nem térek ki a sokféle emberi eredetű bibliai istenképre, csupán azt szeretném hangsúlyozni, hogy annak az „Atyának” a képe, akire fenntartás nélkül ráhagyatkozhatunk, kétségtelenül Jézus üzenetének lényege.

Az a hit, amelyről Jézus beszélt, egészen más jellegű volt, mint a gondosan megfogalmazott hitvallások, melyek nem sokkal később a keresztény közösségek ismertetőjelévé váltak. A hitvallás értelmében vett „hit”-nek kezdettől fogva szociális funkciója volt azáltal, hogy meghatározta egy közösség tagjait, elhatárolva őket a kívülállóktól. Aki a templomban a többiekkel együtt a hitvallást mondja, ma is azonosítja magát egyházával. Ez a hitvallás azonban nem nem árul el sokat arról, hogy valójában mi is a hívó ember életének központi értéke, amiről azt mondaná: „Ez nekem a legfontosabb, ezért érdemes élnem.” Csak ez utóbbinak járna ki a „személyes hit” megnevezés.

Mi lehet a személyes hit alapja?

Vizsgáljuk meg a kérdést: Ki, vagy mi lehet egy ilyen hit alapja? Elegendő-e esetleg egy külső szempont, például hogy valaki egy nyilvánvaló csodát lát, amint ezt bizonyos teológusok állítják? Vagy talán az is elégséges, ha valaki csak hall arról, hogy néhány kiválasztott ember – az apostolok – egykor valóban csodákat láttak, sőt magát a feltámadott Jézust is? Kérdezzünk rá még pontosabban: Mit láttak valóban a keresztény hit első

„tanúi”, és mit jelentett hitük számára az, amit valóban láttak? Fűzzük tovább a kérdést: Hogyan alapozhatja meg az ő hitük a mi hitünket?

Hogy mit is láttak valóban az apostolok, attól itt nyugodtan eltekinthetünk, mert azt – az idevágó „történelmi források” említett sajátossága miatt – soha nem lehet már egyértelműen eldönteni. Támaszkodjunk, ha lehet, ma is elérhető tapasztalatokra. Ismeretesek például pontosan dokumentált spontán gyógyulási folyamatok, amelyek a tudomány alapján nem magyarázhatóak. Ezek azonban vallástalan vagy „pogány” környezetben ugyanúgy fellépnek, mint a katolikus Lourdes-ban. Eleget tudunk arról is, hogy milyen szívesen hisznek az emberek a legkülönbözőbb csodás eseményekben, például ufókban, gabonaföldeken fellépő csodás mintákban, csodával gyógyító emberekben, kinyilatkoztatásokban, angyalok és szentek megjelenésében, amik a jelek szerint manapság sem ritkábbak, mint az ókorban. Mi készíthette volna Istent (vagy az „Istenembert”) arra, hogy versenyre keljen az ennyire csodaszomjas és hiszékeny emberek képzelt csodáinak egész áradatával? Hogy még az evangéliumok szerzői sem voltak mentesek ettől az emberi hajlamtól, az abból is látható, hogy az idő múltával egyre nagyobb csodákkal illusztrálták Jézus tevékenységét. Figyelemre méltó, hogy ennek ellenére nem törölték el annak nyomait, hogy Jézus maga nem sokat tartott a csodák bizonyító erejéről. – De hát hogyan lehet a hitet csodák nélkül megalapozni?

Gondoljunk csak végig: Ha egy bizonyos esemény az egyik embert hitre készíteti, a másikat viszont hidegen hagyja, akkor ennek a hitnek döntő motívumát az illető emberben kell keresnünk, nem pedig külső tényezőkben. Egy „megtérés” mély tapasztalata sokkal többet jelent a pusztán meggyőződésnél. A megtért ember sorsdöntő élménye leírhatatlan, és nemcsak az embert magát változtatja meg egy csapásra, hanem körülötte az egész világot is. Ez a változás örömmel tölti el őt, és rendíthetetlen biztosságot ad neki. Ez a biztonság minden „valódi” hit jellemzője, akár egy modern kutatóról, akár egy mágikusan gondolkodó analfabétáról van szó. Ez Jézus korában sem lehetett másképp.

Az „apostoli” hit eredete

Jézus követői hitének alapja és tartalma – az Újszövetség tanúsága szerint – maga Jézus, e hit kiindulópontja pedig Péter apostol volt, pontosabban Péternek az a tapasztalata, mely

„a szent hegyen” történt (Lk 22,32 és 2Pét 1,18). Jézus megdicsőülésének leírását (Mk 9,2–8) a modern magyarázók gyakran – és könnyelműen – „kultusból eredő legendának” nyilvánítják. Aki azonban pontosabban elemzi a Márk evangéliumában található legrégebbi szöveget, ehelyett egy kezdetleges módon leírt visszaemlékezést fedezhet fel benne, mely arról szól, hogyan jutott Péter arra a meggyőződésre, hogy Jézus „a Messiás” (Mk 8,29). Ott az olvasható, hogy Jézus három tanítvány „szeme láttára elváltozott”. Ez a kifejezés nem jelenthet mást, mint egy látomást, egy víziót, mely által mesterük szerepe egyszerre megvilágosodott előttük. Ugyanakkor hallották is a „látott” valóság magyarázatát, mivel „egy hang hallatszott a felhőből: Ez az én szeretett Fiam, órá hallgassatok”!

Ez a „felhőből” jövő hang annak a nagy bizonyosságuknak körülírása, hogy ebben a pillanatban a „végső valóság”, a „transzcendencia” érintette meg őket. Mivel ez a hang egyértelműen Jézussal az üzenetével azonosult, ezek az emberek ettől kezdve egyre kevésbé kételkedtek abban, hogy Mesterük hangja ugyanaz a hang, mely „kezdetben” a mindent megteremtő „legyen” szót is kimondta (vö. Jn 1,1–3 és 1Móz 1,1–3). Természetesen „órá akartak hallgatni” – képességeiknek megfelelően. Hogy ez mennyire sikerült nekik, arra csak írásaik gondos elemzése tud fényt deríteni.

Az „apostoli” hit szavakba foglalása

Már utaltam röviden arra, hogy Jézus képe és üzenete az Újszövetségben elválaszthatatlanul összefonódott a tanítványok és az első hitközösségek gondolataival és reményeivel. Ez a megfigyelés is elárulja, hol és mint „hallgattak” Jézusra ezek az emberek. Nem történhetett ez másutt, mint a lelkük mélyén, ahol bizonyos gondolatok semmilyen kétséget nem tűrő módon jelentek meg és helyesnek bizonyultak. Csakis ezzel lehet magyarázni a szövegkritika azon eredményét, mely feltárta, hogy milyen sokféle módon fejlesztették tovább Jézus tanításait.

Erre vonatkozó megfigyelésem nem egy „szubjektivistá tételt” állít fel, amint ezt valaki szememre mutató, hanem csupán egy tényre mutat rá. Az volt a céloom, hogy érthetővé tegyem az Újszövetségben található „teológiai vázlatok” sokféleségének tényét. Minden jel arra mutat ugyanis, hogy a „szent írók” egy benső hangra „hallgattak”, amikor választ

kerestek azokra a kérdésekre, amelyek a megváltozott életkörülmények közt felmerültek. Utólagosan persze megállapíthatjuk, hogy az általuk hallott hangok nem vezettek egybehangozó kijelentésekhez. Leírt gondolataik emiatt nem tarthatnak igényt arra, hogy mindenben teljesnek, véglegesnek és megváltoztathatatlanak tekintsük őket.

Az írásaikban található megoldási próbálkozások különbözőségét csak is azzal tudjuk megmagyarázni, hogy ezt a tényt „az egész Szentírás tanúságának” tekintjük, és ennek megfelelően értelmezzük. E tanúság lényegének tűnik, hogy az újszövetségi írások célja nem az egyetlen és végérvényes igazság közlése volt. A tanítványok megkapták ugyan a „szent lelket”, amint azt meggyőződésük szerint Jézus megígérte, de ennek a „léleknek” más, szerényebb célkitűzése volt, ti. hogy az igazság keresésére ösztönözze őket. Emberi körülményeik sokfélesége és a Jézus életével kapcsolatos események felfoghatatlansága azt eredményezte, hogy ezen a téren nem jutottak tovább befejezetlen vázlateik rögzítésénél. Teológiai vázlateik választ adtak ugyan felmerült kérdéseikre, de ebből még nem következik, hogy még ma is egyedül azok lennének alkalmasak hitünk legfőbb értékének megfogalmazására vagy továbbadására.

E helyt azzal az ellenvetéssel kell számolnunk, hogy az Újszövetségben található „vázlatok” különbözősége valójában csak annak a megismerési folyamatnak a lépéseit tükrözi, melynek során „az Egyház” az idők folyamán egyre pontosabban megismeri „az egyetlen és teljes igazságot”. Ez az ellenvetés azonban nem számol azzal a megfigyeléssel, hogy az említett „belátások” gyakran összeegyeztethetetlenek egymással. A legkirívóbb példa erre: Ahogyan Pál apostol Istent egy önkényes fazekas képével jellemzi, azt semmiképpen sem lehet a Jézus által hirdetett istenkép pontosabb kifejtésének vagy továbbfejlesztésének tartani, hiszen teljes ellentétben áll azzal.

De hát mi az a legnagyobb érték, amit az ember a hitétől kap? Hinni – legalábbis lélektani értelemben – annyit jelent, mint meggyőződéssel ragaszkodni egy elképzeléshez, amely értelmet ad az életünknek. Egy ilyen hit bizonyosságot és elégedettséget nyújt, és ez is a legfontosabb feladata. Magától értetődő ugyan, hogy az ember helyesnek és igaznak tartja hitét, másrészt azonban a hit „igazságának” végső bizonyítása hozzáférhetetlen marad számára. Ezért helyesebb lenne úgy fogalmaz-

ni, hogy az emberek „keresik” az életüknek értelmet adó igazságot, semmint hogy „birtokolják” azt.

A „szent lélek”

irányító befolyása

Csak együtt érző szemlélet teheti lehetővé, hogy felfedezzük az újszövetségi írások igazán döntő közös vonását, ami véleményem szerint nem más, mint a „mennyei Atya” szerető gondoskodásába vetett bizalom. Ez a „határtalanul” szerető Isten még a madarakat is táplálja – persze nem bűvészkedéssel vagy csodák segítségével, hanem olyan természeti erők révén, melyek magukban az élőlényekben működnek. Ez az isteni gondoskodás az emberekre vonatkozóan sem hiányozhat, hiszen ők „többet érnek” a madaraknál (vö. Mt 6,25–33). Jézus tanítása szerint ők is biztosak lehetnek abban, hogy Isten minden olyan képességgel felruházta őket, amire az életben szükségük van. Ezek közé tartozik természetesen az is, hogy „lelkükben” irányítást, vezetést kapjanak az élet fontos döntéseivel kapcsolatban.

Ha ezek szerint minden ember megkapja egy ilyen „lelki” irányítás lehetőségét, nem látok okot arra, hogy megkülönböztessem ezt „Isten lelkének” befolyásától. Így látta ezt Pál apostol is, hiszen amikor a korinthusiakhoz írt egyik levelében ezekről a lelki hatásokról írt, elsősor-

ban természetes képességeket sorolt fel („a bölcsesség ajándéka”, „a tudás adománya”, „a hit”, „a gyógyítás adománya”, 1Kor 12,4–11), és csak ezek után néhány szokatlanabb jelenséget, melyek azonban karizmatikus körökben ma is előfordulnak. Kifejezetten hangsúlyozza, hogy a „Lélek” említett hatásait, melyeket megkülönböztetés nélkül Isten tetteinek is nevez, nem lehet elválasztani a természetes erők működésétől: „Sokféle az isteni erő megnyilvánulásai, de ugyanaz az Isten, aki mindenben mindent véghezvisz.”

Ennek az isteni befolyásnak lényeges tulajdonsága, hogy nemcsak tiszteletben tartja az egyes emberek személyes felelősségét, hanem ennek szolgálatába is áll. Mert mi másra gondolhatott Pál, amikor a „Szentlélek adományai” között „a lelkek megkülönböztetését” is felsorolta? „Lelkeknek” neveztek annak idején például olyasféle gondolatokat, ösztönzéseket vagy belátásokat is, melyek olyan meglepően jelennek meg az ember tudatában, mintha kívülről jönnének. Nyilvánvaló, hogy az ilyen „lelkek” jót és rosszat egyaránt „sugallhatnak”, emiatt tehát gondos vizsgálatra szorulnak. Ezzel egyidejűleg azonban hallgatólagosan azt is feltételezte Pál, hogy általában a „szent lélek” sem hordja magával „személyi igazolványát”, azaz nem ad tévedhetetlen jeleket, melyek alapján fel lehetne ismerni az isteni befolyást. Az ember egyéni felelősségéhez tartozik, hogy megvizsgáljon minden felmerülő „lelket”, és hogy eldöntse, melyik a jó, illetve hogy a jóra hallgasson, a gonosznak pedig ellenálljon.

Aki életének egy kritikus szakaszában már megpróbálta végrehajtani a „lelkek megkülönböztetését”, tudja, hogy milyen nehéz feladat ez. Lehet ugyan külső segítséget keresni hozzá, lehet talán egy igazi tehetséggel megáldott lelki tanácsadót is találni, de ezek sem rendelkeznek semmilyen „isteni igazolvánnyal”. A tanácsot kereső ember végső fokon csak

saját felelősségére van utalva. Még a Jézusra visszavezetett megkülönböztetési utasítás is („Gyümölcszeikről ismeritek meg őket”, Mt 7,16; vö. Gal 5,22!) saját képességeink jelentőségére utal, hiszen mindenki önmaga képes arra, hogy „megízlelje”, vajon új erőt, vagy hasfájást kap-e attól, amit egy „próféta” ajánl neki. Senki sem tud olyan külső kritériumot felmutatni, mely az egyéni felelősség helyébe léphetne. Sem a „szent lélektől”, sem saját erős hitünkől nem várhatunk százszázalékos bizonyosságot.

Lehet-e vizsgálat alá vetni ezt a hitet?

Ha valaki különbséget szeretne tenni hit és tévhit között, vagy egy jó hit és egy még jobb hit között, elsősorban azt kellene tisztáznia, hogy mi az összehasonlítás mértéke.

Ez ellen azt az ellenvetést lehetne felhozni, hogy ilyen mértékre nincs semmi szükség, hiszen az itt említett hit minden embernek személyes ügye, melyet rajta kívül senki sem tud megítélni. Ez az ellenvetés azonban nem helytálló, mivel saját tájékozódásunkról szeretnénk itt beszélni, nem pedig arról, hogy kívülről ítéljünk meg valakit. Mindenki ismer példákat arra, hogy az emberek jó vagy rossz úton járnak, és hogy ezek az utak az élet sikeréhez vagy kudarcához vezetnek. Mindenkinek saját érdeke tehát, hogy tisztázza, mi jellemzi a helyes gondolkodást, a helyes hitet. A keresett ismertetőjeleket szerintem valamilyen módon a tapasztalatból kellene méríteni, hiszen végső soron életünk tapasztalható sikere vagy kudarca dönti el, hogy milyen úton járunk. Szerencsére módunkban áll ezt az ítéletet előre megfontolni, és életutunkat ennek megfelelően tervezni.

Talán kitértem ezzel a gondolattal a válasz elől? Ki tudhatja biztosan, mi-
ben áll életének sikere? Nem ismerünk-e számtalan, és egymástól eltérő választ erre a kérdésre? – Bármilyen sokféle is az emberek véleménye, mindannyian egyetértenek abban, hogy egyáltalán nem mindegy, milyen utat választunk. Mindenki maga felelős a saját életéért, és ezt a felelősséget nem ajánlatos félvállról venni. Pál apostol szavaival élve: „Amit vet az ember, azt fogja aratni is” (Gal 6,8). Az életről alkotott képünk (= „hitünk”) olyan, mint a vetés, mely eldönti, hogy végül is sikeres vagy sikertelen életet „aratunk”-e.

(Folytatjuk)

